ALTERNATOR
Misliti znanost.

Hoditi z mejami: Med pozabo, spominom in zgodovino koroških grap

7. 1. 2021

Number: 01/2021

Authors:

- Špela Ledinek Lozej
- Nataša Rogelja Caf

Foto: Tomo Jeseničnik

Hoja se zdi tako banalna, samoumevna in obče človeška aktivnost, da ji največkrat ne pripisujemo velike pozornosti. Hodimo, da nekam pridemo. In vendar se med *tu* in *tam* ulovijo misli, čustva in fizični občutki, ki (lahko) vodijo v svojevrstno razumevanje sveta, tiste vrste raz-umevanje, ki pride *blizu*, četudi gre *daleč* ali vsaj *vstran*. Za enega prvih evropskih raziskovalnih poskusov hoje velja uvodoma omeniti *Sanjarije osamljenega sprehajalca* (http://gutenberg.net.au/ebooks19/1900981h.html) (1778) francoskega

razsvetljenskega pisca Jean-Jacquesa Rousseauja. Rousseaujevo besedilo je vplivalo na številne angleško in nemško pišoče romantične avtorje, tako geografsko kot kronološko pa je odmevalo daleč preko evropskih kulturnih centrov konca 18. in začetka 19. stoletja. Figura *raziskovalca/pohodnika* se je namreč v sledečem stoletju še čvrsteje izrisala v leposlovju in esejistiki (Thoreau (https://www.bukla.si/umco/hoja.html) 1862; Baudelaire (https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/14785/mod_resource/content/1/BAUDELAIRE_le%20peintre.pdf) 1863; Woolf (https://www.bl.uk/collection-items/street-haunting-an-essay-by-virginia-woolf) 1930) kot tudi v družboslovnem in humanističnem raziskovanju, v zadnjih petdesetih letih predvsem v humani geografiji in antropologiji. Raziskovalci so opise hoje rabili za predstavitev terenskega območja (Selwyn (https://liminoids.com/books/liminallandscapes.html) 2012; Rogelja in Spreizer (https://www.springer.com/gp/book/9783319518954) 2017), osredotočili so raziskovalne interese na razumevanje hoje kot obče človeške prakse (Ingold in Vergunst (https://www.routledge.com/Ways-of-Walking-Ethnography-and-Practice-on-Foot/Vergunst-Ingold/p/book/9781138244627) 2008; Ingold (https://books.google.si/books?id=40yxRsE0OQUC&printsec=frontcover&dq=ingold+2011&hl=sl&sa=X&ved=2ahUKE
m4So0rHtAhVUPcAKHUqwBHoQ6AEwAHoECAMQAg#v=onepage&q=ingold%202011&f=false) 2011; Solnit (https://www.newyorker.com/recommends/read/wanderlust-by-rebecca-solnit) 2014), ali pa so uporabili etnografski pohod kot metodološki raziskovalni pristop (Anderson (https://rgs-ibg.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.0004-0894.2004.00222.x) 2004; Pink (https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/doing-sensory-ethnography/book242776) 2010; Edensor (https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14725861003606902) 2010).

Hojo kot etnografski raziskovalni pristop smo preizkusili tudi sodelavci programske skupine *Dediščina na obrobjih* (https://www.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/dediscina-na-obrobjih-novi-pogledi-na-dediscino-in-identiteto-znotraj-in-onkraj) in projektne skupine *Doživljanje vodnih okolij in okoljskih sprememb* (https://www.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/dozivljanje-vodnih-okolij-in-okoljskih-sprememb-antropoloska-studija-vode-v) . Etnografski pohodi ali hodinarji, kot smo jih poimenovali, so metodološko sledili napotkom Nicka Shepherda, profesorja arheologije, dediščinskih in afriških raziskav na Univerzi Aarhus na Danskem in Univerzi v Cape Townu v Južni Afriki, mestoma tudi drugim poskusom etnografskih in raziskovalnih pohodov, predvsem fenomenološkim pristopom v geografiji in antropologiji, kot tudi pionirskim pristopom v slovenski etnologiji (Ledinek in Rogelja (https://plus-um.si.cobiss.net/opac7/bib/sikvel/108377344) 2000). Kot je Nick Shepherd zapisal v uvodniku publikacije *The Walking Seminar: Embodied Research in Emergent Antropocene Landscapes* (https://cris.maastrichtuniversity.nl/en/publications/the-walking-seminar-embodied-research-in-emergent-anthropocene-la) (2018), so imeli njegovi seminarji tri cilje: raziskati presečišča med konvencionalno znanostjo in umetniškimi praksami, uporabiti hojo kot metodologijo za raziskovanje pokrajine in zgodovine ter ponovno premisliti čas, materialnost in spomin. Osrednje vodilo Shepherdovih seminarjev je pravzaprav brisanje utrjenih razločevanj in hierarhičnih razmerij med teorijo in empirijo, med znanstveno in umetniško prakso, tudi »igrivostjo« in »resnostjo«. Kot zapiše Shepherd v zgoraj omenjeni publikaciji: »Igrivosti ne razumem v opoziciji z resnostjo, ampak kot nekaj, kar je v dosti bolj kompleksnem razmerju z njo, kot kazalnik specifične vrste resnosti.« (prevod avtoric)

In smo šli ... Foto: Špela Ledinek Lozej, 2020

In smo šli. Tokrat smo hodili z mejami, stisnjeni med pozabo, spominom in zgodovino zasenčenih koroških grap, nad katerimi so tu in tam kukali osončeni vrhovi vzhodnih Karavank. Hodinar po koroških grapah je bil poleg eksperimentalne metodološke note zanimiv še iz drugega razloga. Sovpadal je s stoletnico koroškega plebiscita (https://www.alternator.science/sl/daljse/in-vendar-se-je-zgodilo-okoliscine-in-posledice-koroskega-plebiscita-leta-1920/) , ko je po izteku prve svetovne vojne, skladno s programom ameriškega predsednika Thomasa Woodrowa Wilsona po samoodločbi narodov, prebivalstvo južne Koroške izbiralo med pripadnostjo Avstriji in Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. 10. oktobra 1920 se je skoraj 60 odstotkov volilnih upravičencev južne Koroške v coni A odločilo za priključitev k Avstriji. Na koroški hodinar se sicer nismo podali 10. oktobra, je pa našo hojo nenamerno obeležil drugi zgodovinski datum, prav tako vezan na prejšnje stoletje: 8. september, obletnica kapitulacije Italije leta 1943. A datumi, še tako pomembni, so se raztopili v septembrskem zelenju Koroške in besedah Maje Haderlap, ki so bolj kot datume in politična dejstva izrisovale občutke ljudi. Hodinar je namreč uokvirjala literatura koroških pisateljev, prvi korak smo tako napravili že doma, z branjem romana *Angel pozabe* (https://www.zalozba-litera.org/Pages/Knjiga.aspx?BookID=270) Maje Haderlap (2011), ki na liričen način opisuje težko temo. Koroško. Drugo svetovno vojno. In zasebne štorije.

Tina Dobrajc: "Ko nisem s tabo, sanjam mračne sanje", akril na platno, 280 x 232 cm, 2019, z razstave "Prazne so grape" (Mestna galerija Nova Gorica, 2.–23. 10. 2020)

Vzponi in padci, krivice in izgube v času pred, med in po drugi svetovni vojni, opisani v romanu, so bili težji od korakov po grapah, ki so sledili branju. Na Koroškem nas je pričakal lep sončen dan, prijetni sogovorniki in vodič Zdravko Haderlap. Tako čas kot prostor sta se – zavoljo vodiča, pisateljice in morda nas samih – na pohodu razširila. Hodili smo danes in tukaj, a tudi nekoč in povsod. Da ugledamo določen teren v časovni in prostorski realnosti sedanjega trenutka, moramo samoumevnost mej postaviti pod vprašaj. Terenu je najprej potrebno začrtati lastne razsežnosti. Čas, ki smo mu sledili v pripovedih sogovornikov, se je razpenjal od pomladi narodov 19. stoletja do zim 21. stoletja, ki so se raztapljale v klimatskih spremembah globalnih razsežnosti. Mladi kostanji so silili na dan v podrastju visokih gozdov Koroške, na območjih, kjer je bilo še nedavno za kostanje prehladno. Kako so le prišli tja? Zdravko je na vprašanje odvrnil, da *so jih menda tja zanesli kakšni tiči*. Ko smo ga poslušali in hodili zdaj gor, zdaj dol po gozdnatih pobočjih, se je tudi prostor širil – iz koroških grap na vso Evropo in čez. In večkrat je kdo na glas pomislil, da je ena izmed osrednjih značilnosti, ločnic in veznikov Evrope prav druga svetovna vojna. Zgoščen, lepljiv čas, podoben katranu.

Prva postaja našega pohoda je bila stara šola v Lepeni, ki je preurejena v športno-kulturni center. Sprejel nas je Willi Ošina, predsednik slovenskega prosvetnega društva Zarja. Šola ima dva glavna prostora, športnega in kulturnega. Preden vstopimo v glavna prostora, sledimo še »klicu narave«. Sanitarije se zdijo tako domače – teraco pod z drobnimi rjavimi, rdečimi in belimi kamenčki in kljukicami, ki se zaklepajo v »nasprotno« smer. *Mnogi se zaklenejo, in potem ne znajo ven*, pravi Willi. Sami dobro poznamo sistem »napačnega« odklepanja. Šola, kot jo poznamo – naša šola, šola 80. let prejšnjega stoletja. Nekdo na glas komentira, da bi bilo te majhne, nepomembne straniščne kljukice potrebno zaščititi kot kulturno dediščino. Ohranjanje je vedno stvar perspektive. V prvem prostoru preurejene šole so mize za namizni tenis, v drugem prelomljene fotografije lokalnih pisateljev. Maja Haderlap, Florjan Lipuš, Cvetka Lipuš. *Veže jih*

močen čut za pravičnost in jeza, nam razlaga gostitelj.

Maja Haderlap, kot jo je v seriji fotografij prelomljenih pisateljev v lepenski Ljudski šoli upodobil Marko Lipuš. Foto: Primož Pipan, 2020

Posedemo se okoli krožno postavljenih šolskih miz; naš vodič Zdravko pripoveduje, ostali poslušamo in zapisujemo, tu in tam kaj vprašamo. Govorimo predvsem o šolah. Zdravko oriše zgodovino območja skozi zgodbo šol, ki se zazdijo kot dvoglavi zmaji. Šola – cerkev, šola – gostilna, slovenska šola – nemška šola. Tako zgodovina kot pokrajina se izrišeta kot polni navideznih, hipnih in spreminjajočih nasprotij in prelomov. Senčne in sončne strani, vrhovi in grape, središčno in obrobno, zmagovalci in poraženci. Edini način preživetja se zdi združevanje nasprotij. In hoja po oblakih. *Ljudje so prej hodili samo po vrhovih sveta, v dolino se niso spuščali, potem so sem zarezale meje, poti so se spremenile, stare povezave so bile prekinjene*, razlaga Zdravko. Grapa dvoživk, obrobje, od koder pišejo prelomljeni in na novo sestavljeni literati. Morda literaturi vendarle uspe mejam navkljub še vedno hoditi po oblakih. Samo tu in tam se kaj zalomi.

Na poti do Zdravkove hiše, domačije, kjer sta odraščala skupaj s sestro Majo, nas oplazi krajinska inštalacija – vrt s kupom kmečkega orodja in razpadajoče opreme iz opuščenega mlina. Zdravko jih obesi na veje dreves, odredi jim posebno mesto na travniku, postavi v pokončen ali kakšen drug položaj, nasproten naravnemu redu stvari, in prepusti preraščanju zelenja. *Propad raste tu od zunaj*, pravi. »Kup razvalin raste v nebo,« zapiše Walter Benjamin (https://www.studia-humanitatis.si/content/izbrani-spisi) (1940) v svojem spisu »O pojmu zgodovine«. Navzven obrnjen razpad, razkroj, ki se širi. Tu prireja Zdravko predstave. Plesno-gibalne, brez veliko besed. Morda je preteklost, spomine in dediščine tega območja lažje odplesati.

Povabljeni smo v prijeten zimski vrt domačije Haderlap, Cone A, kot gostitelj imenuje svojo dejavnost, kjer nas čakata topla kava in sadjevec. Stene v prostoru so potiskane z vzorci in črkami pastelnih barv, sedimo na prenovljenih ikoničnih Thonetovih stolih iz opuščenega Hotela Obir v bližnji Železni Kapli, natanko takšnih, kot smo jih mnogi žulili v otroštvu, in zopet se počutimo doma. Partizani in Nemci, straniščne kljukice in stoli iz ukrivljenega in zaobljenega lesa so bili tisti trnki preteklosti, na katere smo se že pred prvim korakom ujeli.

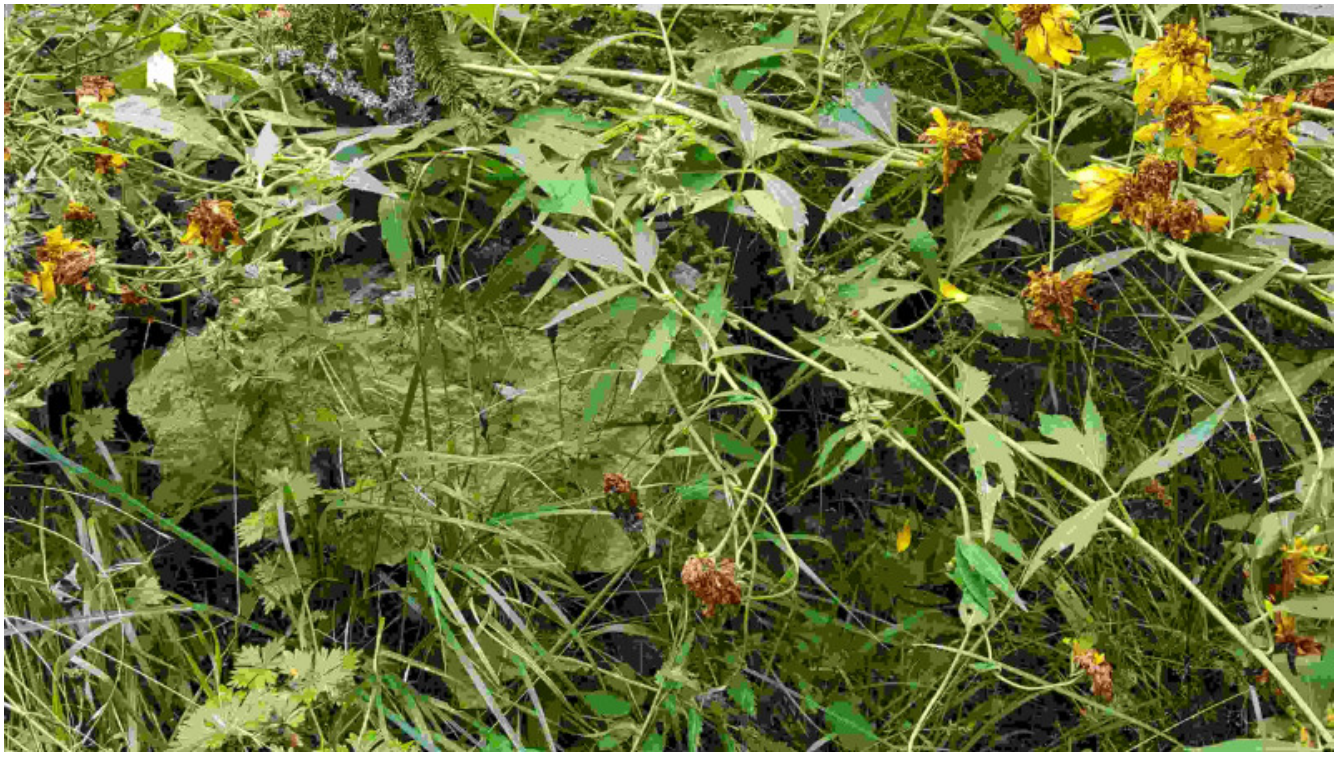

»Vrt, ki se sam obnavlja, tridimenzionalna literatura,« pravi Zdravko. Foto: Nataša Rogelja Caf, 2020

Začnemo hoditi v strmi zeleni breg, z naše leve strani prismrdijo ovce. Ustavimo se pri Pečnikovi domačiji, ki je nekoč gostila sirote, otroke, ki jim je vojna vzela starše. Prizor poznamo iz knjige. *Nič posebnega*, pravi Zdravko, *takih otrok je bilo polno tod okrog*. *Vojn ne gre razlagati*, citira Zdravko pisateljico Ingeborg Bachmann, *potekajo po iracionalnih mehanizmih, poganjajo jih ideologije*. Vzpenjamo se do sledeče postaje sredi gozda, kjer med zelenjem rastejo ostanki hiše, ostanki zgodbe o vojnem poboju. Preberemo odlomek iz romana *Angel pozabe*, gledamo ruševine, potopljene v zeleno rastje, tu in tam slišimo čebljanje ptic. *Možgani so se lepili po drevesih*, zarežejo prebrane besede. Natanko tu so se lepili, natanko na ta drevesa, ki nudijo oporo našim hrbtom. Na kakšen način pokrajina vpije zgodovino? Strelni metki se zrastejo s strukturo debla, čez leta postanejo nerazdružljivi, možgani zdrsijo do korenin. Na tak način pokrajina objame zgodovino. Brez besed, raztopljeno v gozdni prsti. Humus zgodovine. *Vrt, ki se sam obnavlja, tridimenzionalna literatura*, pravi Zdravko in kaže na rože nad ruševinami. Poslušamo Majine besede o pomenu bodočnosti, v svetu, zazrtem v preteklost.

»Otrok spozna, da obstaja preteklost, s katero mora računati, ne more zgolj tekati za svojimi željami, blagrovati sedanjost, vseobsegajočo sedanjost, ki rabi odraslim za

to, da z obrežja v času premerijo minulo, ki je takrat, ko je bilo še sedanjost, zastiralo pogled na vse.«

Jerebike na geološki prelomnici. Foto: Špela Ledinek Lozej, 2020

Hodimo proti jerebikam, v tem letnem času so ozaljšane z rdečimi sadeži. Nad jerebikami, nedaleč stran od Auprihove kmetije, kjer je bila zaradi specifične geološke sestave zemlja vedno rodovitnejša, se ustavimo. Govorimo o geološkem času. V geološki perspektivi so druga svetovna vojna in njene grozote nepomembne. Vojna kot stotinka sekunde. *Karavanke še vedno rastejo. Korošci čutijo, da jih bo Afriška plošča požrla*, razlaga Zdravko. *Vsako leto zraste za en milimeter do en centimeter.* Težko predstavljiv podatek. In vendar priča o tem, da se vse premika, spreminja, vrti. Tudi tla pod našimi nogami. Tam, na prelomnici plošč, govorimo o dobrih starih časih, ko je imel v družbi vsak svoj prostor, ko je vas skrbela za starejše, obnemogle, bolne, otroke in čudake. Je res obstajal takšen čas? Takšen prostor? In kaj pravzaprav pomeni imeti svoj prostor? Spomnimo se besed Ursule, mračnooke sestre iz romana *Še vedno vihar* (https://www.wieser-verlag.com/buch/se-vedno-vihar/) Petra Handkeja (2011), rojene brez prostora.

»Morda torej res drži tisti drugi rek iz našega kraja: prostor najde le, kdor ga prinese s seboj? Kaj mogoče nisem nikoli utelešala tega, kako naj rečem, da imam v lasti

prostor? In sem ravno zato za vas postala tista, ki kvari igro, še huje, ki prinaša nesrečo? Ne da mi vi niste pustili prostora, ampak jaz sem se že brez prostora rodila.«

Malico si privoščimo na mestu enega izmed prizorišč gledališke igre, ki jo je po romanu *Angel pozabe* postavil Zdravko. Ob hrani govorimo o ženskah, pravzaprav o manku žensk v grapah. *Ženske so se odseljevale bolj kot moški. Niso želele živeti s taščami.* Ko so Koroški ženske odtekle, so kmetije ostale zagrenjene. Gledamo pokrajino razpršenih kmetij, ki se nam je še malo prej zdela idilična. Zdaj jo vidimo drugače. Ugledamo notranjost kmetij, prazne so. Drevesa hranijo njihove skrivnosti, grape onemogočajo premike. Tudi vzvratne. Vztrajajo samo drevesa. »Kraji spotaknjenega drevja,« zapiše Florjan Lipuš v romanu *Boštjanov let* (https://www.zalozba-litera.org/Pages/Knjiga.aspx?BookID=24) (2003).

Po strmem vzponu do skale, po kateri teče sramežljiv slap, se ustavimo. Zdravko iz nahrbtnika privleče Handkejev *Vihar*. Kaj si misli Slovenija o Handkeju tu ni pomembno. Skriti pod skalo, v objemu spotaknjenih dreves, beremo o »zelenem kadru«, o posameznikih, ki so v gozdove odšli, ker niso imeli druge možnosti, postali so partizani. Stisnjeni ob zid, kot mi, ki smo stali pod slapom, visoko nad našimi koraki in brali besede Handkeja. Besede in koraki si delijo marsikaj. Postopnost in vztrajnost.

Raz-sestavljen spomenik pred Peršmanovo domačijo. Foto: Nataša Rogelja Caf, 2020

Zadnja postaja domačija Peršman. Poslušamo zgodbo o rekonstrukciji spomenika iz Šentruperta pri Velikovcu, ki stoji sedaj pred muzejem, spomenika, ki je bil izvorno posvečen padlim partizanom na Svinji in razstreljen leta 1953. Govorimo o postavitvi spremljajočih napisnih plošč na domačiji, o muzeju, ki je bil odprt leta 2012, o zasnovi spomenika (herojski realsocializem s primesmi futurizma) ter o vsebinskih nedoslednostih, ko gozdarjevo roko, ki izvorno vabi k odporu, nadomesti dlan z granato. Zaradi strdka gostih tem, ki se le s težavo pretočijo v dialog, se je društvo Kunstraum Lakeseit leta 2017 odločilo za umetniško intervencijo. Spomenik razstavijo, ga vrnejo na primarno šentrupertsko prizorišče ter zatem

pripeljejo nazaj k Peršmanu. Intervencijo dokumentirajo. Neizgovorjeni dialog postane potovanje spomenika, njegova razgradnja in ponovna izgradnja, sled na filmskem traku. Poslušamo Zdravka, si ogledujemo muzej, raz-sestavljen spomenik, stare napisne plošče z napačnimi napisi, na katere so naplastene nove. *Zgodovine ne smemo izbrisati*, pravi Zdravko. Poslušamo domačine, zaznavamo plastenje zgodovine, še poslušamo in potem nekateri izmed nas ne poslušamo več. *Ne morem več pisati*, se zapiše v terenski dnevnik. *Več so jih pokopali, kot jih je prišlo na pogreb*, nadaljuje Zdravko, in čeprav se možgani upirajo ušesom, ti avtomatično zaznajo besede. Morda obstaja točka, ko slušni kanal besed več ne pogoltne. V muzeju ni nič bolje. Poslušamo videoposnetke intervjujev. Ujame nas glas enega izmed preživelih, ki je ob vseh dogodkih, ki so sledili vojni, verjetno pomislil, da bi bilo takrat, pod tisto kuhinjsko mizo, lažje umreti. *Upam, da bo moj grob plitek, da se nihče ne bo spotaknil obenj.* Na fotografiji zagledamo tisto kuhinjsko mizo. Ob njegovi izpovedi se spomin zariše kot navzven izbočen kup, pozaba kot luknja. Oba povzročita padec.

Z avtom se odpeljemo v dolino. S seboj odnesemo stavek Ane Sadovnik, ki visi v sprejemni veži muzeja. *Včasih sem razpoložena in povem, včasih pa nisem, pa nihče od mene nič ne izve …* Zdravko pelje hitro in samozavestno. Vijugamo med grapami in hišami, pogovor steče v današnji čas, na radijskem sprejemniku optimističen glas govorcev, zatem pesem *Wake Me up When September Ends* (https://www.youtube.com/watch?v=ulRXvH8VOl8) . September neke druge dobe. Zgodbe novega časa. Vojna se zazdi daleč.

Paul Klee: Angelus Novus, olje in akvarel na papir, 31,8 x 24,2 cm, 1920; Israel museum; Wikimedia Commons

Raziskovalna hoja s premišljenim vprašanjem v žepu je močna izkušnja, podobna antropološkemu opazovanju z udeležbo, a bolj gosta, intenzivnejša, morda bolj pristranska in plitvejša, a zato nič manj zapeljiva. In prav tako, kakor se hodinar ni začel s prvim korakom temveč z branjem knjige, se tudi končal ni z zadnjim. Po končanem hodinarju je vsak izmed nas raziskoval v svojo smer in prepojil svoj esej – metodološko fazo, ki je sledila samemu pohodu – z gledišči svoje discipline, odtenki lastne osebnosti in izkušnjami naše dobe. S Špelo po telefonu, vsaka na svoji strani žice, vnovič prelistava Majin roman in se ustaviva na predzadnji strani. *Preletel me je angel zgodovine*, podčrtava stavek in zabredeva na splet. Iščeva očeta tega angela, Walterja Benjamina, ki je svoje misli o svetu, času in umetnosti pretakal v esejistično-literarne forme.

»Ena izmed Kleejevih slik se imenuje *Angelus Novus*. Na njej je upodobljen angel, ki se namerava – tako je videti – odmakniti od nečesa, v kar strmi. Njegove oči so razširjene, usta odprta in peruti razpete. Tak mora biti videti angel zgodovine. Njegovo obličje je obrnjeno v preteklost. Kjer se pred nami kaže veriga dogodkov, tam vidi on eno samo katastrofo, ki neprestano kopiči ruševine na ruševine in mu jih luča pred noge. Gotovo bi rad zastal, obudil mrtve in razbito zložil skupaj. Toda iz raja veje vihar, ki se je ujel v njegove peruti in je tako močan, da jih ne more več zložiti. Ta vihar ga nezadržno žene v prihodnost, ki ji obrača hrbet, medtem ko kup razvalin pred njim raste v nebo.« (Benjamin (https://www.studia-humanitatis.si/content/izbrani-spisi) 1998)

Negativ bodočega odtisa Maja Haderlap "Engel des Vergessens / Angel pozabe". Foto: Špela Ledinek Lozej, 2020

Prebereva še izhodiščno raziskovalno vprašanje. *Kaj je v Lepenski dolini pozaba in kaj spomin?* Poleg analogije konveksnega in konkavnega – spomina kot izbočene gomile in pozabe kot njenega vbočenega nasprotja – se nama v spomin prikrade začetek poti. Willi Ošina nam tistega svežega septembrskega jutra ob lepenski šoli v spomin pokloni leseno ploščico z napisom *Dr Angela Piskernik* / *Hoca in hoti v veliki noči*. Napis je bil, poleg mnogih drugih, odtisnjen iz železnega negativa, pritrjenega v deblo starega drevesa, ki je počivalo na travniku pred šolo. *ičon ikilev v itoh ni acoH* / *kinreksiP alegnA*. Narobe obrnjene železne črke so kot drevesni katran pritekle iz debelega debla in se šele v odsevu pozitiva sestavljale v pomene. *Vse se je vraslo v to drevo, strelni metki, veriga, po kateri smo plezali kot otroci, mi smo zdaj dodali še te napise*, razlaga Willi. Angela Piskernik je bila prva slovenska doktorica znanosti, zbirateljica narodopisnega gradiva, botaničarka, naravovarstvenica, dejavna v Alpski komisiji ter zagovornica razglasitve vrta Julijana v Trenti kot naravne znamenitosti in območja triglavskih jezer za narodni park. Kovinski negativi besed Angele Piskernik, Florjana Lipuša in Maje Haderlap, ujeti v mehki lipovini, delujejo kot snovna zgostitev spomina in opomina. Morda gre pri spominjanju in pozabljanju prav za to – za pretvarjanje oziroma zgoščevanje mehkega tkiva doživetega v čvrst negativ. Negativ ni zanikanje in ni pozaba. Negativ je na prvi pogled nerazberljiva punktuacija, ki pa vendarle omogoča reprodukcijo spomina in opomina. In obenem, kako prikladno, v dotičnem primeru deluje tudi kot matrica za produkcijo spominkov. Če je bil Walter Benjamin v eseju »Umetnina v času, ko jo je mogoče tehnično reproducirati« (https://www.studia-humanitatis.si/content/izbrani-spisi) (1936) kritičen do reprodukcij, pa je reproduciranje v našem primeru pravzaprav zagotovilo izvirnosti in pristnosti našega spomin(k)a, ki je skupaj z izkušnjo hodinarja mesec dni kasneje omogočil neposrednejše utelešeno (raz)umevanje družbeno-zgodovinskih okoliščin Koroške. In če se ob tem sklepu povrnemo še k uvodnim metodološkim premisam Nicka Shepherda, lahko pritrdimo njegovim razmišljanjem, da je umetnost, v našem primeru leposlovje in druge umetniške intervencije, spodbuda, ki skupaj s hojo omogoča čvrstejše, ali kot pravi Shepherd, »igrivejše«, a zato nič manj resnejše raziskovanje.

Uokvirjen spominek. Foto: Špela Ledinek Lozej, 2020

DOI: https://doi.org/10.3986/alternator.2021.01 (https://www.alternator.science/sl/daljse/hoditi-z-mejami-med-pozabo-spominom-in-zgodovino-koroskih-grap/)